УДК 372.3 + 37.03

Скрипник Н.І.
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри дошкільної педагогіки та психології
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ РІЗНИХ ВИДІВ МИСТЕЦТВА НА РОЗВИТОК ГУМАННИХ ПОЧУТТІВ ДОШКІЛЬНИКІВ

У статі розкривається важливість формування гуманної особистості. Епізодично проаналізовано психолого-педагогічну літературу, в якій висвітлюється ця проблема. Окреслені завдання, методи і прийоми виховання співчуття та співпереживання у старших дошкільників, як однієї із характеристик гуманної особистості в процесі комплексних занять з використанням різних видів мистецтва.

Ключові слова: виховання співчуття, гуманні стосунки, інтонування, імпровізація, діти старшого дошкільного віку.

Формування і розвиток гуманних почуттів особистості на сьогодні є важливим завданням освіти. При належному науковому підході, системній організації процесу виховання різні види мистецтва, а саме слово, музика та зображувальне вираження, мають особливий вплив на особистість, і стають дієвими засобами виховання.

У науково-педагогічній літературі моральність особистості та формування гуманістичних якостей розглядаються в контексті моральної вихованості, розвитку моральних ідеалів, гуманістичних переконань, цінностей, моральної культури тощо. Фундаментальні ідеї морального розвитку особистості розроблялися Л. Виготським, Л. Кольбергом, Я. Корчаком, А. Макаренком, Ж. Піаже, Г. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, В. Сухомлинським та ін. Важливий вклад у розробку теоретичних і прикладних проблем формування моральної особистості, внесли праці Л. Артемової, І. Беха, Л. Божович, О. Кононко, В. Кузя, В. Лугового, Л. Масола, Т. Поніманської, О. Сухомлинської та ін.

У багатьох працях учених зазначається, що саме в дошкільному віці, засвоєння моральних норм через твори мистецтва сприяє ослабленню агресивних проявів дитини, формує співпереживання, взаєморозумінню з однолітками та іншими людьми. І зазначається, що відсутність моральних норм неможливо сформувати в зрілі роки, якщо це не розвинене в дитинстві.

Вплив мистецтва на дітей розглядається психологами з позиції освоєння дитиною художніх творів, згідно задуманого автором змісту. У цьому і полягає головний сенс виховного впливу творів мистецтва - універсальне і різноманітне відображення внутрішньої, духовної сфери людини.

Особливим видом мистецтва, заснованому на емоційно-смислової інтонації, є музика. Вона може надавати прямий і сильний емоційний вплив на людей, так як в ній відображені людські емоції, почуття, настрої, тобто те, що складає основу духовного світу людини. Музика емоційна за своєю сутністю, за своїм змістом. Завдяки цьому вона стає, за висловом Б.М. Теплова, «емоційним пізнанням» та дає ні з чим не порівнянні можливості для розвитку емоційної сфери людини. Дане положення важливо саме для дошкільного віку, так як в дитинстві всі предмети і явища сприймаються, насамперед, почуттям. На думку Л.С. Виготського, генетичними формами регуляції поведінки в дитинстві довго залишаються емоції і саме їм в процесі розвитку належить роль регуляторів становлення особистості як цілісного утворення [2]. Учені (Б.М. Неменський, В.В. Медушевський) вважають, що сприйняття творів мистецтва можливе лише тоді, коли воно накладається на досвід почуттів і включає процес співпереживання героєві художнього твору [3].

Згідно вищезазначеного метою дослідження є: розкрити методи та прийоми виховання співпереживання до однолітків у дошкільників через комплексні занять, мистецького спрямування.

Робота по формуванню моральності у старших дошкільників має здійснюватися на музичних заняттях протягом року. Для виховання співчуття та співпереживання серед дошкільників були визначені ряд завдань, а саме:

- підготувати дітей до сприймання різних видів мистецтва, навчити виділяти головних героїв музичних творів, розуміти їх почуття і емоції, співпереживати їм;

- розвивати в дітей уміння емоційно і достовірно передавати почуття героя чи автора музичного твору або «олюднені» почуття неживих об'єктів за допомогою інтонацій або жестів;

- навчити дітей самостійно виражати власні почуття та переживання, викликані різними видами мистецтва за допомогою інтонації, жестів, слів та малюнка;

- розвивати бажання надавати допомогу один одному при створенні образу героя в творах мистецтва та позитивно сприймати роботу однолітків.

Рішення поставлених завдань здійснювалося на комплексних заняттях, де використовувалися музика, образотворче мистецтва та література. У процесі дослідження були визначені найбільш ефективні методи виховання співчуття та співпереживання у дошкільників до своїх однолітків на заняттях. Серед них були: метод спонукання до співпереживання, емоційно-смисловий і метод конструктивного діалогу. Виділені методи доповнювалися різними прийомами - інтонаційної імпровізацією, пластичним інтонуванням, «персоналізацією» і театралізацією. Визначені методи і прийоми використовувалися комплексно. Даний комплекс базувався на взаємозв'язку двох форм естетичної діяльності дитини: сприйнятті мистецтва і створенні художнього продукту. Використовували різні види мистецтва на комплексних музичних заняттях.

Було встановлено, що конструктивний діалог з автором, героєм твору, а також з однолітком можливий за умови співпереживання героєві твору, автору або однолітку. У свою чергу, спонукання до співпереживання емоційно-смислової інтонації героя, автора твору або спонукання до

співпереживання однолітку неможливо без ведення конструктивного діалогу співрозмовників, якими і є автор, герой твору і одноліток. Конструктивний діалог передбачає взаємну участь співрозмовників, коли дитина слухає не тільки себе, але і «іншого». А прийоми інтонаційної імпровізації, пластичного інтонування, театралізації, «персоналізації» героя сприяють розкриттю цих методів. Копіювання характеру героя твору інтонаційно або пластично спонукає дошкільнят до співпереживання йому, на основі чого народжується бажання надати йому допомогу і підтримку. Перевтілюючись в героя твору або його автора, діти вчаться співпереживати не тільки персонажам твору, але і своїм однолітками, перевтіленим в них [4].

Метод спонукання до співпереживання емоційно-смислової інтонації і метод конструктивного діалогу виявляються у двох формах естетичної діяльності дитини: сприйнятті мистецтва і створенні художнього продукту. Завдяки цьому співпереживати, приймати і конструктивно співпрацювати діти можуть не тільки з автором і героєм твору при сприйнятті мистецтва, але і з однолітками в процесі створення ними художнього продукту. Ці методи можуть бути використані під час сприйняття різних видів мистецтва дошкільнятами на музичних заняттях.

Комплексне використання цих методів і прийомів на музичних заняттях сприяло спілкуванню дитини з героєм твору мистецтва чи його автором, розуміння його почуттів, порівнянню їх зі своїми особистими почуттями, завдяки чому вона здобувала знання про іншу людину і про самого себе. Методи і прийоми, які використовуються в комплексі, спонукали до співтворчості слухача і автора твору, до співтворчості з однолітками, що передбачає їх рівні права в створенні образу героя твору мистецтва. Перенесення дошкільником цих знань на взаємини з однолітком сприяло розумінню та прийняттю дошкільником свого однолітка, співпереживання йому, сприйняттю його з позитивного боку, прийняття його як рівного собі. Таким чином, комплекс цих методів і прийомів сприяв формуванню співчуття серед дошкільників.

Для стимулювання емоційного переживання у дошкільників були використані також ігрові методи. У грі найбільш яскраво виявляється дитяча активність і емоційність. Тільки у випадку інтересу і радості, яку одержують діти від музичної ігрової діяльності, сенс музики буде зрозумілий їм.

На думку Х. Вагнера, певні успіхи в розумінні змісту музики можна досягти за допомогою спеціальних систематичних вправ. Тому на комплексних заняттях для вирішення поставлених завдань були використані підготовчі, розвивальні, навчальні вправи та ігри, спрямовані на формування у старших дошкільників доброзичливості в процесі розуміння і співпереживання дітьми почуттів і станів іншої людини, закладених у музиці, а також у процесі вираження дитиною своїх почуттів, викликаних музикою. Ігри та вправи були спрямовані на визначення характеру музичних інтонацій, співпереживання її героєві або авторові твору, а також на розвиток уміння виразити власні почуття голосом, мімікою або жестом. Крім того, музична гра (а також гра взагалі) об'єднує різних дітей, де особливо яскраво виявляються ставлення людини до оточення (Е. Оулер).

Для розпізнавання різних почуттів інших людей у процесі сприйняття мистецтва, дітям пропонувалася для слухання вокальна або виразна інструментальна музика. Наприклад, під час слуханні інструментальної музики («Колискова» Н.А. Римського-Корсакова з опери «Казка про царя Салтана») дітям було запропоновано пластично передати тему і настрій музики.

Для розвитку вміння висловлювати різні почуття людини (смутку, радості, страху) в музичному творі, використовувалися такі вправи: відтворення голосом свого імені (дитина повинна заспівати своє ім'я з точним емоційним забарвленням, щоб однолітки могли її розрізнити - веселу, радісну, боязку або перелякану інтонацію) і т.п. Гра «Відлуння» сприяла розвитку емоційного та достовірного вираження почуттів певного героя за допомогою інтонаційної імпровізації або пластичного інтонування. Перевірити, наскільки діти навчилися розуміти стан людини, виражені

інтонацією і жестом, можна за допомогою гри «Відгадай» [1]. Музичний керівник голосом або жестом виражає той чи інший стан людини, а діти його відгадують.

Коли діти навчилися виявляти головний сенс музики в нескладних музичних творах і мають уявлення про варіанти вираження людських почуттів голосом і жестом, необхідно спонукати їх знаходити власні засоби і способи вираження емоційних станів людини і природи. Цьому сприяє прийом «персоналізації» героя чи автора твору під час співу в ролях. Спів за ролями найбільш ефективно здійснюється за допомогою інтонаційних імпровізацій у вигляді музичних питань і відповідей. Якщо діти добре оволоділи мистецтвом вираження почуттів героя голосом, можна запропонувати їм ігри-діалоги, здійснювані за допомогою інтонаційної імпровізації. Ці ігри є підготовкою дошкільників до театралізованої гри-драматизації. В кінці одного із занять музичний керівник дає дітям творче завдання: придумати кінець казки. Діти самі складають казку, а потім на музичних заняттях оживляють її героїв, спочатку за допомогою слова, жесту, а потім за допомогою музичної інтонації. У цьому випадку важлива здатність дітей розповісти казку від імені героя, придумати діалог від особи героїв, придумати їх зовнішній вигляд, інтонацію, почуття. Поступово діти готуються цілий музичний спектакль.

Для поглибленого розуміння емоційного сенсу музичного твору та вираження людських почуттів, під час гри на музичних інструментах пропонується використовувати прийом порівняння музичних творів з творами літератури і образотворчого мистецтва. Наприклад, дітям пропонувалося порівняти фрагмент музичного твору К. Дебюссі «Море» з репродукцією картини китайського живописця Ци Байши «Краби та коропи». При аналізі цих двох творів мистецтва діти визначили, що в музичному творі, як і в репродукції картини показано миролюбне ставлення людини до природи та навколишнього світу.

Для формування позитивного ставлення до іншої людини на заняттях використовувалися твори образотворчого мистецтва (у тому числі твори з духовними сюжетами) і літературні твори. Діти оцінювали героїв образотворчого та літературного мистецтва: їх вчинки, ставлення до інших людей, ставлення автора твору до даного героя. Наприклад, по репродукції картини В.Г. Перова «Трійка» у дошкільнят викликало співчуття і бажання надати допомогу дітям, що важко трудяться.

Протягом всієї експериментальної роботи діти постійно вчилися позитивно сприймати будь-якого героя твору мистецтва, знаходити позитивні риси в його характері і вчинках, навіть негативного героя. Так, при сприйнятті репродукції картини Ф.П. Решетникова «Знову двійка», вони розуміли, що отримувати погані оцінки недобре, але все одно жаліли героя цієї картини - школяра і проявляли до нього співчуття.

На комплексних заняттях діти отримували можливість виражати власні почуття не тільки в музиці за допомогою інтонаційної імпровізації, пластичного інтонування, але і в образотворчому мистецтві з допомогою малюнка та аплікації. Для створення образу героя твору мистецтва, а також для спонукання дітей до позитивної взаємодії один з одним, використовували колективні творчі панно, що сприяло взаємодії їх на основі рівноправності. Спочатку діти вчилися створювати власний художній продукт, потім вони виконували це завдання в парі з однолітком, потім в групах по п'ять осіб, що змушувало їх конструктивно співпрацювати і домовлятися. При цьому кожна дитина вносить свою ідею в створення панно, що спонукало до вираження власних почуттів, порівняння своїх ідей з ідеями інших дітей і сприяло взаєморозумінню та згуртованості, формувало певні моральні стосунки.

Експериментальна робота виявила успішність вибраних методів та прийомів в роботі з дітьми старшого дошкільного віку. Послідовне вирішення поставлених завдань на комплексних музичних заняттях позитивно вплинуло на підвищення рівня вихованості у дітей уміння співчувати іншим.

Проведена робота позначила і перспективи подальших досліджень, а саме визначення можливостей виховання співчуття у дітей дошкільного віку під час інших видів діяльності.

Література:

1. Ветлугина Н.А. Музыкальное воспитание в детском саду. — М.: Просвещение, 1981. — 240 с., нот. — (Б-ка воспитателя дет.сада).

2. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. Психологич. очерк. - Изд. 2-е. - М.: Просвещение, 1967. — 93.с.

3. Неменский Б.М. Мудрость красоты: О проблеме эстетического воспитания: Кн. для учителя. - М.: Просвещение, 1981. - 192 с.

4. Овсянникова О. А. Формирование толерантних отношений дошкольников до однолітків засобами мистецтва : дис. … канд. пед. наук : 13.00.07 / Оксана Александровна Овсянникова. – Єкатеринбург, 2003. – 185 с.

Скрипник Н.И.

ОСОБЕННОСТИ ВЛИЯНИЯ РАЗНЫХ ВИДОВ ИСКУССТВА НА РАЗВИТИЕ В ДОШКОЛЬНИКОВ ГУМАННЫХ ЧУВСТВ

В статье раскрывается необходимость и важность формирования гуманной личности. Эпизодически проанализировано психолого-педагогическую литературу и взгляды ученых на эту проблему. Определены задачи, методы и приёмы воспитания сочувствия в дошкольников, как одной из характеристик гуманной личности в процессе комплексных занятий с использованием разных видов искусства.

Ключевые слова: воспитание сочувствия, гуманные взаимоотношения, интонирование, импровизация, дети старшего дошкольного возраста.

Nelya Skrypnyk

THE PECULIARITIES OF EDUCATION OF SYMPATHY AMONG CHILDREN UNDER SCHOOL AGE DURING THE PROSESS OF COMPLEX STUDIES IN USING DIFFERENT ART TYPES

The article drew attention to the importance of the humane personality formation from pre-school age. The psychological and educational literature, which highlighted that problem was analyzed. The objectives, methods and techniques of education of sympathy in older children under school age as one of the characteristics of humane personality in the process of complex studies using different art types were revealed.

Keywords: education of sympathy, human relations, prosess of intonation, improvisation, children of older under school age.